

Веселова

Історіографія молоді 46-47
(с. 202-211) рр.

с. 202-211

III Міжнародний науковий конгрес українських істориків

“УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА НАУКА НА ШЛЯХУ ТВОРЧОГО ПОСТУПУ”

Луцьк, 17-19 травня 2006 р.

О. М. Веселова

Том 1

2. Блок М. Характерные черты французской аграрной истории / Пер. с фр. И. И. Фроловой. – М.: Изд-во иностранной лит., 1957. – 315 с.
3. Бессмертный Ю. Л. Пути междисциплинарных подходов и опыт "Анналов" // Споры о главном: Дискуссии о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы "Анналов". – М.: Наука, 1993. – С. 80–84.
4. Гуревич А. Я. От истории ментальностей к историческому синтезу // Споры о главном: Дискуссии о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы "Анналов". – М.: Наука, 1993. – С. 16–29.
5. Pernoud R. Lumière du Moyen Age. – Paris: B. Grasset, 1981. – 469 p.
6. Байрау Д. Аграрная структура и крестьянский протест: к условиям освобождения русских крестьян в 1861 году // Новейшие подходы к изучению истории в современной зарубежной историографии: Материалы международных семинаров историков в Ярославле / Ред. Ю. А. Петров и др. – Ярославль: ЯГПУ, 1997. – С. 3–51.
7. Гуревич А. Я. Средневековой мир: культура безмолвствующего большинства. – М.: Искусство, 1990. – 396 с.
8. Блосфельд Е. Г. Традиция и традиционное в историческом процессе и в исторической науке // Проблемы исторического познания. Материалы международной конф. Москва, 19–21 мая 1996 г. – М.: Наука, 1999. – С. 197–201.
9. Гуревич А. Я. Двойная ответственность историка // Проблемы исторического познания. Материалы международной конф. Москва, 19–21 мая 1996 г. – М.: Наука, 1999. – С. 11–24.
10. Богомяков В. Г. Принцип сокровенности и многомерность исторического исследования // Историческая наука на пороге третьего тысячелетия. Тез. докл. Всероссийской науч. конф., Тюмень, 27–28 апреля 2000 г. – Тюмень: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 14–15.
11. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / Пер. с фр., общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; предисловие А. Я. Гуревича. – М.: Изд. группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. – 376 с.
12. Ревель Ж. Новые аспекты в истории ментальностей // Споры о главном... – С. 43.
13. Гуревич А. Я. Теория формаций и реальность истории // Вопросы истории. – 1990. – № 11. – С. 31–43.

Олександра Веселова (Київ)

Історіографія голоду 1946–1947 рр. в Україні

Офіційне замовчування народної трагедії в Україні – голоду 1946–1947 рр. призвело до недосліджування надактуальної теми в науковому плані. Замість слова "голод" у науковій літературі тоталітарного СРСР мовилося лише про "недорід", "неврожай", "продовольчі утруднення", хлібозаготівлі, натхненну під керівництвом ВКП(б) та КП(б)У працю колгоспників заради "світлого майбутнього". Відкрито говорилося й писалося про безкорисливу допомогу радянського народу братнім народам країн новостворюваного "соціалістичного табору" та навіть деяким капіталістичним. У збірниках документів 1952, 1967 рр. видання, деяких монографіях та статтях, опублікованих у 1969–1988 рр., з метою підкреслення турботи вищої компартійної влади про дружбу народів наводилися дані про кількість експортованого з Радянського Союзу хліба у неврожайні голодні післявоєнні роки. 2,5 млн т – таким був братній дарунок в 1946–1947 рр. народам Європи, де теж того часу була посуха.

Перша згадка про голод в Україні після війни з'явилася у 1988 р. [27, 182–183]. Того ж року про голоднечу в Україні 1946–1947 рр. розповіли публіцисти А. Аджубей у спогадах про М. Хрушова "Те десять лет" [1, 81–88] та А. Стреляний в публікації "Последний романтик" [43, 227]. 1989 р. зі статтею "Жорстокий хліб: Про становище колгоспного селянства на Україні у перші повоєнні роки" виступив І. Кожукало [29, 18–21]. А в 1990 р. з'явилася вже ціла низка публікацій: А. Перковського і С. Пирожкова "Демографічні втрати народонаселення Української РСР у 40-х рр." [40, 15–2], І. Кожукала "1946–1947 роки: невідомий голод" [30, 260–270], ін. Українські історики І. Маковійчук і Ю. Пилявець того ж року у ґрунтовній науковій статті "Голод на Україні у 1946–1947 роках", охопивши комплекс основних питань проблеми, цілком слушно багато уваги приділили висвітленню однієї з найдраматичніших подій 1946 р. – хлібозаготівельної кампанії. Автори підкреслили, що у вкрай несприятливій ситуації, що вимагала серйозного перегляду аграрної політики, насамперед зменшення обов'язкових поставок колгоспами та одноосібниками сільгосппродукції державі,

московський центр, вище партійно-державне керівництво УРСР оголосили безумовне виконання планів хлібозаготівель найважливішим завданням під гаслом “Боротьба за хліб – це боротьба за соціалізм”. Головною причиною голоду автори статті вважали репресивну хлібозаготівельну й податкову політику державної партії. Якщо раніше післявоєнна відбудова зображалася як суцільний ентузіазм колгоспного селянства, а голод щільно замовчувався, то у статті показано бідкування та страждання хліборобів, наслідки голодоморного лихоліття [32, 14–32].

1991 р. у статті “Засуха, голод 1946–1947 гг.” російський історик І. Волков намагався довести, що головними причинами голоду були наслідки війни й посуха першого повоєнного року [12, 3–19], натомість С. Кульчицький в публікації “Новітня історія України”, зробивши акценти на причинах і наслідках післявоєнного голоду, підкреслив: “Держава відібрала у селян продовольче зерно, залишивши їх напризволяще” [31, 11, 13]. Як про найголовнішу причину голоду, а саме – тотальну викачку хліба з голодуючого українського села неврожайного 1946 р., йшлося у спогадах М. Хрущова, що вийшли друком 1991 р. [35, 36–44]. Правдивих сторінок до літопису українського народу додала підготовлена Ю. Пилявцем й опублікована 1991 р. брошура “Голод 1946–1947” [13, 47]. Із широкого кола питань стосовно причин третього радянського голоду, основною в брошурі цілком переконливо названо зверхнадмірні хлібозаготівлі. У публікації показано наростання спротиву населення хлібозаготівельній політиці держави, що вело, у свою чергу, до посилення владою репресій, передусім проти голів колгоспів і колгоспників.

Закидати авторам названих вище перших, досить солідних наукових розвідок, про невисвітлення тих чи інших питань комплексної теми недоцільно, бо в окремій статті й навіть брошурі усі складові багатоаспектної проблеми про післявоєнне лихо в Україні охопити неможливо. Завершуючи текст брошури, Ю. Пилявець відзначив: “Історія післявоєнних літ, зокрема, голодомору 1946–1947 рр. на Україні, не писана ще в такому обсязі, як історія страшних 1932–1933 рр. Вона стривожено промовляє вустами очевидців і потерпілих тієї трагедії та несміливо мовить скупими публікаціями письменників, публіцистів” [13, 47].

Кількість публікацій з року у рік наростала. І. Маковійчук та Ю. Пилявець 1992 р. виступили в розділом “Голод 1946–1947 рр. в Україні” у книзі “Сторінки історії України ХХ століття” [33, 170–195]. Заслугує на увагу наукового загалу опублікована того ж року ґрунтовна стаття І. Біласа “Голокост на Україні в 1946–1947 рр.” [3]. Про голод 1946–1947 рр. в Україні зазначали у видрукуванні 1992 р. монографії А. Жуковський і О. Субтельний [22, 130–132] та О. Субтельний [44, 427]. Кожен наступний рік ставав врожайнішим на дослідження цієї білої, а насправді чорної, болючої сторінки історії України. Робота активізувалася у зв’язку з підготовкою до 60-річчя голоду-геноциду 1932–1933 років в Україні. Ряд доповідей із проблеми післявоєнного голоду було заслухано на міжнародних та регіональних конференціях. Із ними виступили Й. Антохій [2, 96–98], О. Веселова [8, 130–135], М. Загайний, В. Косташ, П. Панченко, В. Холодницький та ін. [23, 75–76; 87–96; 70–72; 76–86]. Науковцям прислужилися стаття О. Веселової і П. Панченка “Ще одна трагічна сторінка історії України” та обширна публікація документів “Голод 1946–1947 років”, що з’явилися наприкінці 1995 – на початку 1996 рр. в “Українському історичному журналі” [7, 112–123; 129–142; 116–132]. Завдяки цій публікації, науковцям-дослідникам проблеми, викладачам вузів, учителям стали доступними унікальні документи з таємних, закритих раніше фондів колишнього Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК Компартії України (нині ЦДАГО України), Центрального державного архіву Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління УРСР (нині ЦДАВО України), архівів КДБ, МДБ і МВС УРСР (нині Держархів Служби безпеки України та Архів МВС України).

Більше можливостей для дослідження цієї проблеми науковці отримали останніми часами з вільнішим доступом до таємних архівних фондів. Дослідникам у розробці теми, більш глибокому її вивченню допомагає збірник “Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали”, який вийшов друком наприкінці 1996 р. [16, 376]. Книга створена на базі документів зовсім раніше недоступних фахівцям спецфондів ЦДАГО України, ЦДАВО України, ДА СБУ, Архіву МВС України, ряду обласних держархівів. У збірнику вміщено також свідчення людей, які пережили голод. Дана праця являє собою перше в українській та світовій історіографії документальне видання про післявоєнне лихоліття в Україні. Документи і матеріали збірника висвітлюють причини, перебіг та наслідки скоєного через репресивну хлібозаготівельну й податкову політику і замовчуваного тоталітарною державою голоду. Документи показують механізм голодотворення і тотальну хлібовикачку, вивіз

зерна з України, неоплату праці колгоспників, стягнення непосильних з них податків, примусових позик (як великого грошового податку), репресії щодо населення тощо. Розповідають про страждання від голоду сімей загиблих фронтовиків, інвалідів війни, свідчать про цинізм влади, з яким знищувалося населення під час голодомору-47, подають печальну картину післявоєнної народної трагедії.

У масштабах колишнього Радянського Союзу проблему голоду 1946–1947 рр. досліджував російський історик В. Ф. Зима. Його монографія, опублікована 1996 р., написана на базі документів і матеріалів центральних російських архівів, преси та наукової літератури, у т. ч. українських дослідників. Стверджуючи рукотворність, штучність й утаємниченість післявоєнного голоду, дослідник наголошує на тому, що в кризовій повоєнній ситуації уряд СРСР єдиний вихід з неї вбачав в адміністративно-законодавчому посиленні примусових заходів, податковому удушенні села. У книзі показано загальні закономірності й характерні особливості голоду, його руйнівний вплив на поодальшу соціально-демографічну ситуацію. В. Зима доходить висновку, що голод був наслідком трьох найголовніших причин: післявоєнних труднощів, засухи 1946 р., політики продрозкладки й запізнитої неефективної допомоги голодуючим із боку держави. Голод відбувався, стверджує автор, із вини правлячих структур усіх рівнів [25, 266]. Із цим не можна не погодитись. Але при цьому потрібно підкреслити, що владна вертикаль діяла за наказом Москви.

Важливою подією стала перша в Україні Міжнародна наукова конференція на відзначення 50-ї річниці голодомору 1946–1947 рр., проведена 27 травня 1997 р. у м. Києві Асоціацією дослідників голодоморів в Україні та Інститутом історії України НАН України. Конференцію вступним словом відкрив директор Інституту історії України НАН України академік В. А. Смолій. Відзначивши набутки та поступальність досліджень з голодознавчої тематики, він наголосив на необхідності подальшого дослідження третього, "невідомого" радянського голоду. На конференції науковцями України, Росії, США були порушені питання щодо причин та наслідків третього радянського голоду, документальних джерел його дослідження, особливостей у різних регіонах України, ін. Обговорення теми голоду 1946–1947 рр. в Україні сприяло значним зрушенням у подальшому розгортанні досліджень. Збірник матеріалів конференції, опублікований 1997 р. [18, 208], містить 31 статтю-доповідь: С. Кульчицького, Дж. Мейса, В. Марочка, Р. Пирога, С. Пирожкова, В. Сергійчука, Л. Лук'яненка, ін., які висвітлюють питання схожості та відмінності голодоморів в історії підрадянської України, архівних джерел про післявоєнний голод тощо. У статтях-доповідях О. Єрмака, М. Шитюка, О. Нікілєва, О. Гаврилюка, В. Холодницького та ін. розкриваються питання регіональної історії голодомору, допомоги селян Західної України голодуючим, ін. Унаслідок наукової дискусії повоєнний голодомор визнано штучним. В рекомендаціях наукового зібрання записана необхідність системного вивчення документів, розширення зв'язків із науковцями регіонів України та зарубіжних країн, поповнення джерельної бази досліджень шляхом виявлення документальних даних і збору спогадів-свідчень очевидців голоду.

З активізацією досліджень підготовлено й опубліковано ряд розділів документів, матеріалів та свідчень населення в колективних працях. Одним з них є "Війна після війни (Геноцид проти власного народу сорокових – п'ятидесятих років)" у "Чорній книзі України" [48, 303–476], що містить матеріал про насильницьку колективізацію в Західній Україні, масові депортації західноукраїнських хліборобів до Сибіру, репресії, голод. "1946–1947 рр. в Галичині більшовики створювали колгоспи. Людей силою заганяли до колективних господарств, забирали все їхнє майно, реманент, пшеницю, жито, овес, худобу, залишаючи порожні хати. Люди плакали, кричали, але на них ніхто не зважав... 1947 року в нас був великий голод. Ми, дітлахи, збирали кропиву, лободу, і мама з того варила юшку," – свідчив В. Завадський з м. Івано-Франківська [48, 362].

У розділі "Післявоєнний голодомор (1946–1947 рр.)", науково-популярного видання "Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: злочини проти народу" констатується, що в часи реставрації системи конфіскаційних хлібозаготівель верхівка тоталітарної держави повернула селян до системи, створеної в 30-х роках. Підкреслюється: післявоєнний голод, як і голодомор 1932–1933 рр. в Україні, через позбавлення населення продуктів харчування був свідомим геноцидом проти українського народу. Розкривається комплекс причин голодного мору, серед яких репресивна політика хлібозаготівель із метою поповнення продовольчих мобілізаційних резервів на час нової світової війни, розширення військово-промислового комплексу за рахунок насильницької експропріації зерна, наслідком чого стала загибель понад 1 млн українців. Масштаби повоєнного лихоліття були меншими, ніж могло б бути, завдяки допомозі голодуючим населення західних областей України, яке в умовах громадянської війни та насильницької колективізації в лавах УПА перешкоджало

вивезенню зерна, надавало спомогу не тільки своїм землякам, а й прибулим з областей Росії та Молдавії. У книзі висловлена необхідність міжнародного суду над злочинцями – організаторами голодоморів в Україні. Завершує книгу список рекомендаційної літератури [6, 274; 257–270].

Дослідження про голод 1946–1947 рр. займають значне місце у виданні “Голодомори в підрадянській Україні (Праці членів Асоціації дослідників голодоморів в Україні) [17, 724]. У розділі “Повоєнний голодомор” автор П. Наніїв зазначає: “Ще не загоїлися рани після тої війни, ще не вляглася земля на могилах її жертв, а комуністи почали готуватися до нової глобальної війни, що забезпечила б їм світове панування. І хоч не такі вже розумні вони, а втямили, що хліб – це найголовніша зброя, тому й взялися накопичувати його запаси. Сталін знову звернув увагу на Україну... “Нехай ті хлібороби поздыхають, але таємні запаси хліба в державних зерносховищах повинні рости!” [17, 85–86]. Звертає пильну увагу на повоєнне лихоліття й М. Іванченко – автор дослідження “Голодомором закатовані: “Відразу по війні кат влаштував для України другий (після голоду-геноциду 1932–1933 рр. – О. В.) голодомор. ...Ще не висохли сльози вдів і сиріт. А від Кремля знову наступала примара голоду. Після салюту перемоги українське зерно та продукти повезли до Румунії, Польщі, Чехословаччини, Болгарії. Навіть до Німеччини та Франції. Задля прививки сталінського соціалізму. Для майбутньої “мірової революції. Цебто нової війни...”; “Голодомор 1946–1947 рр. викосив більше двох мільйонів осіб. Особливо з родин загиблих фронтовиків”... Автор стверджує, що голодомором Кремль не допустив у Наддніпрянщині виникнення УПА. “І голод списав на війну”. “Партії Леніна-Сталіна прощення не буде”, – переконує М. Іванченко й застерігає: “Не можна допустити злочинців до організації нових голодоморів” [17, 85–86, 159, 161, 162].

2003 р. побачили світ збірник матеріалів Міжнародної науково-теоретичної конференції “Геноцид українського народу: історична пам’ять та політико-правова оцінка”, яка відбулася 25 листопада 2000 р., де представлена тема повоєнного голодомору доповіддю “Геноцид голодомором 1946–1947 років в Україні”. За статтею II Конвенції ООН “Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього” від 9 грудня 1948 р. дії з наміром навмисного створення для членів будь-якої групи населення таких життєвих умов, які розраховані на повне, або часткове знищення її, визначаються як геноцид. Саме таким чином діяв московський центр радянської імперії, здійснюючи злочин геноциду проти українського народу в 1946–1947 рр., переконує автор. Організатором-творцем спланованого винищення населення за наявності величезного резерву хліба була тоталітарна держава СРСР, керована комуністичною партією Радянського Союзу й урядом на чолі з Й. Сталіним і його найближчим оточенням – В. Молотовим, Л. Кагановичем та ін. [15, 468–496].

Важливим виданням стала книга автора-упорядника Володимира Сергійчука “Як нас морили голодом”, у якій проблема післявоєнного голодомору викладена коротким вступом й 12 документами. Автор підкреслює, що під тиском Москви з України вилучали все. Це – всеукраїнська трагедія, і лише “...саме “бандерівці”, як у нас дехто зневажливо називає українців із західного регіону, надали допомогу східнякам”, – утверджує автор. У доповідній про антирадянські прояви в Сталінській області наведено висловлювання одного з її жителів щодо голодомору: “Погіршення матеріального становища в цьому році (1947-му. – О. В.) пояснюється не засухою, а причину треба шукати в існуючому в нас ладі...”; “до яких пір будемо терпіти, нас хочуть виморити голодом й уярмити. Піднімайтесь всі, збирайте зброю” [42, 196, 197, 206, 208].

Заслуговує на увагу збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції “Три голодомори в Україні ХХ ст.: погляд із сьогодення”, проведена 7 листопада 2002 р. у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка. Василь Даниленко в статті-довіді „Документи радянських спецслужб про голодомори 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 років в Україні” відзначив, що зі значної кількості документів МДБ УРСР 1946–1947 рр. найбільш репрезентативні опубліковано спільними зусиллями працівників архівних та наукових установ України [46, 85]. Учасники конференції звернулися до вищих органів державної влади України стосовно визнання радянських голодоморів геноцидом українського народу та порушити в Міжнародному кримінальному суді позов на притягнення винних у скоєнні геноциду до відповідальності [46, 298].

З’являються розділи з цієї теми в окремих підручниках і посібниках, як, приміром, “Голод 1946–1947 років в Україні” розділу “Аграрне господарство у 1945–1990 роках” навчального посібника “Історія України ХХ – початку ХХІ століття [28, 169–173].

Змістовним є розділ “Третій людомор” науково-публіцистичного видання “Віті єдиного древа: Україна Східна і Західна в апокаліпсисі ХХ століття” В. Пахаренка [39, 261–292]. Разом з аналізом післявоєнної ситуації в Україні велику увагу цілком справедливо автор приділяє темі побратимства,

допомоги населення Західної України голодуючим з України Наддніпрянської: "Галичина, розп'ята загарбницькою советською армією, усіляко натравлювана на нас, східняків, компартійними єзуїтами, попри все, знову, як і 1933-го поділилися останнім", – підкреслює автор. Хто порахує, зазначає В. Пахаренко, скільком наддніпрянцям стала Західна Україна молочною матір'ю, прихистивши їх у 47-му від голодової погибелі, удруге подарувавши життя. Наголошує на благородній місії УПА стосовно організації допомоги голодуючим [40, 272, 273].

Із початку 1990-х років йшла науково-дослідницька робота в регіонах незалежної України. У До-нецькому краї досліджував проблему О. Задніпровський [24, 56–58]. В Подільському регіоні післявоєнний голод вивчав Б. Хандрос [47, 28–29]. Етапною науковою працею стала книга І. Г. Шульги "Людомор на Поділлі", один з розділів якої "Третій людомор" є дослідженням голоду 1946–1947 рр. Хоч книга має регіональну назву і зміст, її автору притаманний масштабний підхід до висвітлення проблеми. Розділ написаний на архівних джерелах і спогадах свідків трагедії – людей, яким вдалося вижити. Значна увага приділена питанню допомоги селян-західняків голодуючим зі східних регіонів України. Висвітлюються питання про затримування голодуючих, які мандрували в пошуках харчів, загороджувальними загонами міліції, перебігу голоду, всіляких намагань і спроб людей рятуватися від голодної смерті. "Український народ вийшов із засушливого 1946 р. фізично і морально ослабленим," – підкреслюється у книзі. Автор показує, що у 1947 р. смертність на Поділлі переважала народжуваність. Автор доводить, що Західна Україна в 1946–1947 рр. була годувальницею, рятівницею не тільки жителів українських міст і сіл, а й значної частини населення СРСР. З аналізу документів архівів стверджує, що "...маса подолян, як і вихідців з інших регіонів країни, вижили, дякуючи допомозі "західноукраїнських братів" [49, 160–187].

Дослідницька робота в регіонах значно поживилась у зв'язку з 50-ю річницею післявоєнного голоду. У 1996 р., побачила світ книга "Голод 1946–1947 років на Полтавщині (до п'ятидесятиріччя трагедії). Матеріали і документи". На базі Державного архіву Полтавської області у виданні подано ряд аналітичних статей, документи та свідчення очевидців голоду. Статті О. П. Єрмака "Трагічна сторінка історії Полтавщини: голод 1946–1947 років", І. І. Юраса "Реабілітований за відсутністю складу злочину", ін. спогади та документи збірника з'ясовують причини та наслідки післявоєнного лиха [19, 140]. Дослідники не обмежуються рамками регіонів. Багатьом із них притаманний більш широкий підхід до вивчення питань, підтвердженням чого є те, що перша історіографічна стаття В. Жученка та Л. Жученка з цієї актуальної проблеми з'явилася в регіональному збірнику полтавчан. Вона дає стислий, але глибокий аналіз праць І. Кожукала, І. Маковійчука, Ю. Пилявця, І. Біласа, деяких інших дослідників, загальну оцінку розробки актуальної проблеми [19, 32–35].

Автори-упорядники книги "Голод 1932–33, 1946–47. Вінницька область: Документи і матеріали" Ф. Винокурова і Р. Подкур у розділі "Голод 1946–47 рр." помістили 47 документів, що охоплюють найголовніші питання проблеми [21, 164–199]. "Дорогоцінний, замучений більшовицькою і фашистською неволею український народ, зрозумій, що більшовизм і фашизм – це рідні брати, вороги всього людства. Про це знає весь світ, і коли об'єднаними націями знищено фашизм, то недалеко той день, коли більшовизм також буде знищено. Розбирай колгоспно-кріпосницький хліб, щоб уникнути страшного голоду 1947 року", – говориться в листівці, частково викладеній у секретній доповідній записці секретаря Вінницького обкому КП(б)У Стахурського секретарю ЦК КП(б)У Хрущову про появу листівок у Тульчинському районі 13 вересня 1946 р. "...Автор листівки й розповсюджувачі не знайдені...". У "Зведенні про кількість хворих на дистрофію по Вінницькій області (складено за даними райкомів партії на 27 березня 1947 р.)", уміщеному в збірнику, 67870 душ. Цинічно виглядає матеріал розділу "Про що писали тодішні газети", як, наприклад, "На досвіді передових колгоспників вчитися більшовицької організації хлібозаготівель" [21, 169–184].

Використовуючи матеріали архівів, свідчення очевидців, автори-упорядники збірника матеріалів і документів "Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини (до п'ятидесятиріччя трагедії): Матеріали і документи", опублікованого 1997 р., ведуть розповідь про причини та наслідки голоду в регіоні. У вступній статті М. М. Шитюка підкреслюється, що післявоєнний голод мав такий самий штучний характер, як і голодомор 1932–1933 рр. Аналіз документів із державного архіву Миколаївської області, як стверджує автор, "переконливо свідчить, що «...це була акція, спрямована проти певної етнічної групи, саме українців, маючи на увазі не лише фізичне, економічне та політичне ослаблення народу шляхом фізичного винищення його представників. Фактично голодомор 1946–1947 рр. був каральним заходом взамін невдалої, але відомої спроби виселити українців у 1944 р. до Сибіру разом із татарами та північно-кавказькими народами як нелояльний і ненадійний народ»" [20, 6, 7].

П. Соболев у статті збірника “Їх таврували і засуджували як злочинців”, назвавши голод 1946–1947 рр. жахливою трагедією українського народу, витвореною тоталітарним режимом, показує відверто цинічне потоптання елементарних людських прав, особливо права селян на життя. “Якщо у кого дома і була корова, кури, або інша живність – все йшло у план для держави. Здавали молоко, м’ясо, шерсть, яйця, платили за город, за сад різноманітні податки. А хто не мав змоги заплатити, до того приходили із сільради і колгоспу депутати (за Конституцією, “слуги народу”) і описували все, що було вдома – меблі та інше, і якщо ти не заплатив податок, то “описані” речі забирали до сільради і продавали, щоб розрахуватися за податок”, – зазначав В. Кириленко. Пенсіонерка Н. Олександрова спогадувала: “У той час, хто робив у колгоспі, говорили між собою, що при румунській окупації в колгоспах жилося краще, голоду не було”. А К. Меркулова свідчила: “Люди працювали за обід в радгоспній їдальні. ...Одну дівчину в 16 років, Євнух Ніну, за те, що вона в пляшку від молока набрала зерно і хотіла винести з току, очевидно, не від доброго життя, осудили на 5 років...” [20, 68, 73, 76]. Розділ “Мовою архівних документів” містить 40 назв, які доводять вищезазначене [20, 77–193].

Оригінальною публікацією з висвітленням теми післявоєнного голодомору є видана 1998 р. брошура В. Гаврилова “Лантухи вкрадених вір і надій”. У передмові дослідник голодоморів Т. Демченко наголосила на регіональному характері дослідження, адже автора цікавили реалії життя чернігівських селян. Підкреслюючи антилюдяну політику держави, що “...привела не тільки до остаточного зубожіння переважної більшості селянської маси, а й поставила на порядок денний питання про їх виживання”, у розділі 2 автор брошури розглядає суперечливі процеси в українському селі. Називає колосальну кількість податків: сільськогосподарський прибутковий, на худобу, птицю, дерева, кущі, посіви зернових, овочевих і баштанних культур, пасіки, на холостяків і малосімейних, різноманітні державні мита та разові збори, щорічні позики відбудови та розвитку народного господарства, військові 3 % “виграшні” позики тощо. Чергова ставка на село, як основного донора промисловості привела його до межі зубожіння. Автор вважає голодомор–47 штучним, породженим грабіжницькою політикою держави та висвітлює спротив селянства тоталітарній імперії [14, 3, 20, 23, 29].

Цінний аналітичний і фактичний матеріал про голод 1946–1947 рр. у Подільському краї містить двотомник свідчень і документів “Портрет темряви”. Автор-упорядник книг П. Яшук підкреслює, що збірник висвітлює спланованість, механізм, авторство геноциду ХХ століття українського народу за національною ознакою. “Колгоспнізація 1946–1949 років у західних областях України проведена за наростаючою з насадженням комуністичних іногородців на всі будь-які керуючі посади. унаслідок цього в західних областях України в післявоєнний період село і місто залишилися майже монолітними, не вражені класовістю, як противага комунобільшовизму, а, значить, і як база національно-визвольної боротьби проти червоних. Це було важливим у час кагановицької війни з Україною голодомором ім. Перемоги”, – зазначає автор-упорядник [41, 54]. За даними П. Яшука, повоєнний голодомор поглинув 2,8 млн українців [41, 85].

Тема післявоєнної трагедії присутня у виданнях про голод у районах і навіть окремих селах. Повоєнний голод у Криворізькому районі Дніпропетровщини характеризує післямова збірника О. Мельника “Голод: Хроніка, документи та матеріали голоду 1921–1923, 1932–1933 років на Криворіжжі” [34, 290–293]. Автор-упорядник книги зазначає, що за допомогою “...жорстких заходів райадміністрації вдалося змусити керівництво колгоспів віддати заготовлені на зиму припаси й покращити таким чином показники хлібоздачі. Але тим самим селяни були поставлені на межу голодної смерті [34, 292]. З упевненістю констатує, що в умовах адміністративно-командної системи основною причиною виникнення голоду як у Криворізькому районі, так і взагалі в Україні були тоталітарні методи керівництва економікою, надзвичайно жорстока й неефективна політика радянської влади щодо села та сільського господарства [34, 293]. “Історія голоду 1946–1947 рр. практично не вивчена і тому потребує особливої уваги дослідників”, – вважає автор-упорядник [34, 290].

2004 р. побачила світ книга “Ні могили, ні хресного знаку: Голодомори 1932–1933 і 1946–1947 років у Чорнухинському районі Полтавщини: Документи і матеріали. Свідчення”, у якій третій радянський голод займає окремий розділ “Голодні повоєнні роки”, наповнений документами і матеріалами та свідченнями людей, які пережили лихоліття [37, 190–422]. Зі сторінок збірника постає трагічна історія краю Г. Сковороди. Розділ містить 156 документів, серед яких, приміром, “Рішення правління колгоспу “Червона зірка” (с. Лісова Слобідка) про заборону збирання колосків” від 1 квітня 1947 р.: “...Роз’яснити усім трудоспособним, а також підліткам і дітям, що колоски в полі збирають між копами, ти не нищий – [після] уборки площі хліба строго забороняється, і хто буде цим займатися, той буде притягатися до судової відповідальності, як за розкрадання хліба. Правління колгоспу.

Рахівник" [37, 327] та "Список засуджених колгоспників Чорнухинським районним судом за розкрадання хліба і овочів в 1947 р. по Чорнухинському району 5 лютого – 18 грудня 1947 р.", у якому, наприклад, йдеться про вирок суду 16 липня Є. Бабенко за крадіжку 1 кг колосків, 18 грудня – Я. Чернобаю за 1 в'язку сіна – по 5 років виправно-трудових робіт [37, 288, 296]. Як у документах, так і свідченнях проглядає страшна картина голодомору: безхліб'я, виснаження, хвороби, намагання будь-що врятуватися, вижити, поїздки в Західну Україну, щоб знайти спасіння родини від загибелі тощо. "В 1947 р. в нас лежали діти-дистрофіки – одні кістки, шкірою обтягнуті. Ото так похудали від недоїдання. То їх треба було б годувати добре: масло, молоко, сметану, м'ясо давати, а їм давали миску якогось супу та шматок хліба. То весною як потепліло, вони вилазили на двір та й щипали травичку, а тоді хрущів їли, цвіт акації. Було, що деякі і вмирали..." – свідчила Г. Булда (Яценко) з с. Харсіки [37, 402–403].

Брошура Ф. Морозюка "Голодний трудовень" розповідає про голоднечу в окремо взятому селі Гладківка (колишня назва – Келегсі), в основному, вустами людей, які витримали повосіннє лихо. "З 1946 до 1947 року ще якимось переживали, а з весни 1947 року настав справжній голод. Діти в скиртах соломи шукали колоски, збирали в кучугурах козельці, кашку з акації. Від голоду пухли. Копали коріння рогозу, мололи і пекли з нього хліб, варили кашу. Кучугури всі були перериті. Бувало, йдеш по ті козельці і падаєш, бо немає більше сил. В кучугурах навіть і помирали.

...В жнива збирали колоски, але і за них судили", – згадує С. Кича [36, 7]. В. Дубина підтверджує, що голод 1947 р. був не легшим від голоду 1932–1933 років [36, 11]. В нарисі брошури "Червоні суховії" Ф. Морозюк показує причини й наслідки післявоєнної трагедії на основі архівних документів. "Сьогодні, – зазначає автор, дехто хоче списати це всенародне лихо на післявоєнну розруху, свідомо відвертаючи від головного – від керівної ролі комуністичної партії в організації голоду, її антинародної політики хлібозаготівель, її варварського ставлення до селянина. Це була політика вандалізму, коли в українських людей, в українських дітей постановами ЦК КП(б)У забрали останній шматок хліба..." [36, 13].

Зі збільшенням масштабу дослідження теми розширювалося коло питань більш глибокого її вивчення. Найбільше уваги в публікаціях приділено аналізу соціально-економічної ситуації у повоєнній Україні, зокрема, у аграрному секторі її економіки, соціальним умовам життя в українському селі. Більшість авторів основною причиною голоду вважали тотальну зерновикачку, непосильні плани хлібозаготівель, які склалися в Москві й спускалися республікам у вигляді постанов ЦК ВКП(б) та Ради Міністрів СРСР на чолі з Й. Сталіним. Разом з вивченням малодослідженої проблеми в загальному плані науковці прагнули до поглибленого аналізу її найбільш значущих, перш за все, складових обставин і причин виникнення й поширення голоду в повоєнних селах та містах. Значне місце висвітленню репресивної політики вилучення хліба та інших сільгосппродуктів шляхом грабіжницьких хлібозаготівель і стягнення непосильних податків, каральних заходів щодо селян відвів І. Білас [4, 334–356]. Репресивні дії влади проти населення знайшли відображення у статті В. Зими "Після-воєнне суспільство: голод і злочинність 1946–1947 рр." [26, 45–59].

Однією зі спірних причин, що викликали повоєнний голод в Україні, стала проблема засухи. Якщо 1966 р. російський дослідник І. Волков у публікації "Колгоспне село в перший повоєнний рік" вів мову лише про засуху 1946 р. й неврожай [12, 15–32], то статтю, опубліковану 1991 р. вже назвав "Засуха, голод 1946–1947 років", у якій розповів й про посуху в Україні [11, 3–19]. Акцентували увагу лише на засусі, як основній причині голоду, деякі українські історики. Так, у передмові до книжки "Трагедія в домі" говорилося, що "...голод 1947-го був прямим наслідком воєнної розрухи 1941–1945 рр. і страшної засухи, що впала на виснажені землі, він все-таки не був організований владою..." [38, 6]. Є й протилежні твердження. П. Ящук вважає, що засухи в Україні взагалі не було. Так, засухи дійсно не було в повоєнній Західній Україні. Про врожай у 1946–1947 роках у західних областях УРСР говориться: "Збіжжя на ланах стояло таке, наче в засіку, а засіки гнулися від зібраного врожаю" [41, 54]. Засухи, котра б випалила врожай в Україні 1946 р. не існувало в природі. Це підкреслює автор-упорядник. Але не так було, на жаль, у Наддніпрянській Україні. Під час підготовки відомого збірника документів науковці Інституту історії України НАН України звернулися до Укрметеоцентру й отримали підтвердження: засуха в Центральній, Східній і Південній Україні 1946 р. мала місце. Але, хоч і строкато, все-таки вродили зернові й подекуди овочі. У голоді ж, що охопив Україну (адже можна було перерозподілити сільгосппродукцію і його уникнути), винною була не природа, а політика. Весь врожай влада забрала й вивезла, створивши голодомор-геноцид.

Верхівка тоталітарної держави – Й. Сталін, А. Жданов, В. Молотов, Л. Каганович, ін., які стояли на чолі ВКП(б), сама сталінщина були творцями післявоєнного голоду. Із доповіддю “Тоталітарна держава СРСР – призвідець голоду 1946–1947 рр. в Україні” на III Міжнародному Конгресі українців виступила О. М. Веселова [9, 148–152]. Про репресивні дії владних структур щодо селян і передусім – грабіжницькі хлібозаготівлі, небажання московського центру допомагати населенню України, яке страждало в гіркий, смертний час голодного лихоліття, двоїстість особи М. Хрущова, який не мав повноважень розпоряджатися зерном, вирощеним й зібраним в Україні, розповідає публікація “Хрущов і голод в Україні 1946–1947 рр.” [10, 60–69]. Дослідники називають різну чисельність людей, які зазнали мук голоду. За довідкою МВС України від 2 липня 1947 р. станом лише на 20 червня 1947 р. в Україні було 1 154 198 виснажених голодом людей – дистрофіків [16, 247]. А. Перковський та С. Пирожков у числі тільки голодуючих колгоспників називають 2,7 млн осіб [40, 22], вважаючи цю цифру заниженою. І. Білас підкреслює, що на дистрофію в Україні хворіло 3 млн 203 тис. 145 людей [3, 76].

Деінде в публікаціях зустрічаються суперечності в питанні постачання населення за картками. Так у статті С. Тимченка і В. Кириченка [45, 72] цілком вірно зазначається, що методи поповнення хлібозаготівель здійснювались за рецептами 1932–1933 рр. Це ще раз підкреслює штучний характер голодомору, який насамперед спрямовувався супроти селян. Називається чисельність голодуючих – близько 2 млн осіб. І далі: “Проте це були переважно міські жителі, які в силу певних причин не одержали хлібних карток і не мали елементарних запасів продуктів харчування” [45, 84], – утверджують автори. Це не зовсім так. Відомо, що постановою Ради міністрів Союзу РСР і ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1946 р. про економію у витрачанні хліба та відповідною постановою Ради міністрів УРСР і ЦК КП(б)У про економію хліба в Українській РСР від 30 вересня 1946 р., вимагалось зменшення з 1 жовтня на 57,7 % фондів муки, які виділялися для постачання населенню, яке проживало в сільських місцевостях, що давало “економію” муки 10 тис. 924,9 т на місяць. З постачання було знято більшість робітників та службовців, які працювали в містах, а проживали в селах, робітників радгоспів, а також представників сільської інтелігенції та службовців, які не мали присадибних господарств. Колгоспники ж і одноосібники картками й раніше зовсім не забезпечувалися. Якщо в жовтні в містах за картками постачалися 8 868 тис., то в селах – всього 700 тис. людей [16, 72, 79]. Зрозуміло, що це були переважно сільські жителі, а не міські. Голод найбільше вразив жителів села зокрема хліборобів.

Кількість жертв голодомору через відсутність джерел підрахувати дуже важко. Дослідники називають експертні оцінки – різну чисельність людей, померлих від голоду: 100 тис. [3, 76], 800 тис. [40, 22–23], понад 1 млн [5, 188], 2,8 млн [41, 85] людей. Довоєнна чисельність населення в Україні була відновлена лише 1960 р.

Переважна більшість дослідників вважають цей голод штучним, рукотворним, ряд науковців, а саме: Й. Антохій, І. Білас, О. Веселова, В. Пахаренко, П. Ящук, ін. – свідомим геноцидом щодо українського народу. І. Білас у статті “Голокост на Україні в 1946–1947 роках, особливості діяльності карального апарату” зазначає, що “...відповідно до норм міжнародного права масове винищення українського народу у формі голокосту, ретельно сплановане імперською комуністичною системою в 1946–1947 роках, кваліфікується не інакше, як геноцид” [3, 76].

Отже, вже чимало зроблено у справі вивчення цієї чорної плями в історії українського народу. Праці публіцистів, письменників, а найбільше – фахівців-істориків дали поштовх до висвітлення трагічної теми в колективних монографіях, збірниках документів і свідчень, підручниках й посібниках для викладачів і студентів вузів та середніх спеціальних навчальних закладів, учнів шкіл. Важливішим внеском у дослідження теми став збірник документів і матеріалів “Голод в Україні 1946–1947 років” [16, 376]. Осередки Асоціації дослідників голодоморів у вузах обласних центрів, містах і селах України одним з основних напрямів діяльності вважають створення науково-документальних книг про повоєнне голодоморне лихоліття. На розширення джерельної бази для дослідників спрямована підготовка книги спогадів людей, які пережили післявоєнний голод, та очевидців народної трагедії. Можна констатувати, що у вітчизняній історіографії проблема голоду є частково розробленою. Однак фундаментальних монографічних праць із цієї актуальної теми в українській історичній науці поки що немає. Нагальною потребою є створення книг у кожному регіоні.

Необхідним є також вивчення питань чисельності загиблих, тривалості й географії голоду, регіональної історії голодомору, допомоги населення Західної України голодуючим, колективізації і голоду в Ізмайльській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях, голодоморного лиха в селах та містах,

спротиву населення насильницьким хлібозаготівлям, репресіям з боку держави, питання "голод 1946–1947 рр. і ОУН–УПА", виживання людей в умовах голоду тощо. Складна багатоаспектна проблема потребує глибокого дослідження.

Література

1. Аджубей А. Те десять лет // Знамя.– 1988.– № 6.
2. Антохій Й. З історії голодомору 1946–1947 року на Буковині: Пам'яті жертв радянських голодоморів в Україні: Матер. наук. конфер. (Чернівці, 24 вересня 1993 р.).– Чернівці: Рута, 1994.
3. Білас І. Г. Голокост на Україні в 1946–1947 рр.– Наук. зб. Українського Вільного Ун-ту. Ювілейне видання з приводу 70-ліття УВУ.– Мюнхен, 1992.
4. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні, 1917–1957: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз.– У 2 кн.– К.: 1994.– Кн. 1.
5. Веселова О. М. Голод в Україні 1946–1947 років: Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини і наслідки. Міжнародна наукова конференція.– Київ. 9–10 вересня 1993 р. Матеріали.– К.: НАН України. Інститут історії України.– 1995.
6. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу: 2-е вид., допов.– К.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць.– 2000.
7. Веселова О. М. Панченко П. П. Ще одна трагічна сторінка історії України. Голод 1946–1947 років // УІЖ.– 1995.– № 6; 1996.– № 1, 2.
8. Веселова О. М. Приховування тоталітарною системою однієї в болючих проблем післявоєнної історії України – трагедії голоду 1946–1947 рр.: Другий Міжнар. конгрес українців.– Л. 22–28 серпня 1993 р. Історія.– Ч. II.– Л.– 1994.
9. Веселова О. Тоталітарна держава СРСР – призвідець голоду 1946–1947 рр. в Україні: Третій Міжнар. конгрес українців. 26–29 серпня 1996 р. Історія.– Х., 1996.
10. Веселова О. М. Хрущов і голод в Україні 1946–1947 рр.: М. С. Хрущов і Україна: Матеріали наукового семінару. 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М. С.Хрущова.– К. 1995.
11. Волков І. М. Засуха. голод 1946–1947 гг. // История СССР.– 1991.– № 4.
12. Волков І. М. Колхозная деревня в первый послевоенный год // Вопросы истории.– 1966.– № 1.
13. Воронов І. О., Пилявець Ю. Г. Голод 1946–1947.– К., 1991.
14. Гаврилов В. М. Лантухи вкрадених вір і надій.– Чернівці, 1998.
15. Геноцид українського народу: історична пам'ять та політико-правова оцінка: Міжнар. наук.-теорет. конф., Київ, 25 листоп. 2000 р.: Матеріали.– К.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2003.
16. Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали.– К.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1996.
17. Голодомори в підрадянській Україні (Праці членів Асоціації дослідників голодоморів в Україні).– К.; Л.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2003.
18. Голод 1946–1947 років в Україні: причини і наслідки: Міжнар. наук. конф., Київ. 27 трав. 1997 р.: Матеріали.– К.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1998.
19. Голод 1946–1947 років на Полтавщині (до п'ятидесятиріччя трагедії).– Матеріали і документи.– Полтава, 1996.
20. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини (до п'ятидесятиріччя трагедії): Матеріали і документи.– Миколаїв, 1997.
21. Голод 1932–33, 1946–47. Вінницька область: Документи і матеріали / Авт.-упоряд. Ф. А. Винокурова, Р. Ю. Подкур.– Вінниця: Антекс-У ЛТД, 1998.
22. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України.– Л., 1992.
23. Загайний М. В. Економічне становище Чернівецької області у 1946–1947 рр.; Косташ В. М. Матеріали колишнього Чернівецького облпартархіву про голод 1947 року в Чернівецькій області; Панченко П. П. Деякі аспекти концепції "радянських" голодоморних криз і особливості голоду в Україні в 1946–1947 рр.; Холодницький В. Ф. Голодомор 1946–1947 рр. на території Чернівецької області.
24. Заднепровский О. И. Жертвы голода 1946–1947 гг. в Донбассе // Летопись Донбасса. Краеведческий сборник.– Донецк, 1992.– Вып. 1.
25. Зима В. Ф. Голод в СССР 1946–1947 годов: происхождение и последствия.– М.: Ин-т российской истории РАН, 1996.
26. Зима В. Ф. Послевоенное общество: голод и преступность 1946–1947 гг. // Отечественная история.– 1995.– № 5.
27. История советского крестьянства.– М., 1988.– Т. 4.
28. Історія України ХХ – початку ХХІ століття: Навч. посіб.– К.: Знання, 2004.
29. Кожукало І. Жорстокий хліб: Про становище колгоспного селянства на Україні у перші повоєнні роки // Сільські обрії.– 1989.
30. Кожукало І. П. 1946–1947 роки: невідомий голод: Маршрутами історії.– К., 1990.
31. Кульчицький С. В. Новітня історія України // УІЖ.– 1991.– № 10.

32. Маковійчук І. М. Пилявець Ю. Г. Голод на Україні у 1946–1947 роках // УІЖ.– 1990.– № 8.
33. Маковійчук І. М. Пилявець Ю. Г. Голод 1946–1947 рр. в Україні: Сторінки історії України ХХ століття: Посіб. для вчителя.– К., 1992.
34. Мельник Олександр. Голод: Хроніка, документи та матеріали голоду 1921–1923, 1932–1933 років на Криворіжжі.– Кривий Ріг: Вид. дім, 2003.
35. Мемуари Никити Сергеевича Хрущева // Вопросы истории.– 1991.– № 11.
36. Морозюк Федір. Голодний трудовень.– Херсон, 1998.
37. Ні могили, ні хресного знаку: Голодомори 1932–1933 і 1946–1947 років у Чорнухинському районі Полтавщини: Документи і матеріали. Свідчення / Упорядник Микола Булда.– Чорнухи; К., 2004.
38. Трагедія в домі. Драма на дві дії.– К., 1999.
39. Пахаренко Василь. Віті єдиного древа: Україна Східна і Західна в апокаліпсисі ХХ століття.– Черкаси: Брама-Україна, 2005.
40. Перковський А. Л., Пирожков С. І. Демографічні втрати народонаселення Української РСР у 40-х рр. // УІЖ.– 1990.– № 2.
41. Портрет темряви: Свідчення, документи і матеріали у двох книгах. Книга перша.– К.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1999.
42. Сергійчук Володимир. Як нас морили голодом. Вид-ня 2-е, доповн.– К.: Українська Вид. спілка, 2003.
43. Стреляний А. Последний романтик // Дружба народов.– 1988.– № 11.
44. Субтельний О. Україна: історія: Пер. з англ. 2-ге вид.– К.: Либідь, 1992.
45. Тимченко С. М., Кириченко В. М. Українське село і тоталітарна держава в умовах голоду 1946–1947 рр. // Матеріали Всеукраїнського симпозіуму з проблем аграрної історії. Умань–96. Ч. 2.– К., 1997.
46. Три голодомори в Україні в ХХ ст.: погляд із сьогодення.– К.: Українська Вид. спілка, 2003.
47. Хандрос Б. Голодомор–47 // Україна.– 1992.– № 24.
48. Чорна книга України: Зб. документів, архів. матер., листів, док., ст., досліджень, есе / Упоряд., ред. Ф. Зубанича. Передм. В. Яворівського.– К.: Вид.центр Просвіта, 1998.
49. Шульга І. Г. Третій людомор. Шульга І. Г. “Людомор на Поділлі”. До 60-річчя голодомору.– К.: Республіканська асоціація українознавців, 1993.

Богдан Чорномаз (Умань)

“Білі плями” у процесі сучасного розвитку української історичної науки

Судячи із значної кількості опублікованих сучасних досліджень діяльності національно-патріотичного підпілля середини минулого століття [1] та опублікованих збірників документів [2, 3], які відносяться до теми національно-визвольного руху, у нас може скластися враження, що процес вивчення руху Опору в Україні періоду Другої світової війни здійснюється цілком успішно і охоплює всі сторони його діяльності. Кількість назв опублікованих праць, які висвітлюють діяльність ОУН-УПА в показчику Здіорука і Гриневича сягають більше 2000 одиниць [4].

Однак існуючі дослідження не висвітлюють повною мірою всі аспекти розвитку і функціонування підпільних антинімецьких формувань, які діяли під час німецької окупації в Україні.

Ми не ставимо собі за мету висловлювати своє бачення причин такого стану вивчення проблеми. У пропонованому тексті доповіді ми лише робимо спробу сформулювати суть одного такого аспекту, і кількома штрихами вкажемо на існування ще одного, який теж де-факто існує і чекає дослідників.

Отже, перший аспект: поза увагою істориків опинилася проблема визначення видів чи правильніше типів озброєних підпільних антинімецьких формувань, які потрібно класифікувати за ознакою ідеологічної зорієнтованості.

Існує усталена думка, що на території України було лише два типи підпілля – націоналістичне підпілля, чи, як ми його ще іноді називаємо, національно-патріотичне, та інший діаметрально протилежний тип з ознаками чітко прокомуністичної зорієнтованості, тобто комуністичне, яке в літературі ще називають “червоними партизанами”.

Вивчаючи події пов’язані з діяльністю антинімецького підпілля на території центрально-українських областей (як приклад візьмемо регіон Уманщини), мусимо визнати, що існував ще один тип підпілля, який мав дві визначальні ознаки: перша – антинімецька спрямованість і друга ознака – ідеологічна невизначеність. Тобто цей тип підпілля був без ознак зорієнтованості на націоналістичну

